УДК 32:272:340.13_
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.3.6

Корицький Ярослав Броніславович,
аспірант кафедри культурології, богослов'я та релігієзнавства
соціально-гуманітарного факультету
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
orcid.org/0009-0006-5404-6487
ya.korytskyi@udu.edu.ua

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄДНАВЧОГО ПРОЦЕСУ ПРАВОСЛАВНИХ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ

У статті розкриваються логіка й особливості трансформації законодавства України у сфері релігії за період 2018–2025 років, спрямовані на вирішення українського православного розколу. Проаналізовані три закони: Закон № 2662–VIII про зміну назви релігійних організацій, керівний центр яких розташований у країні-агресорі; Закон № 4128-д-VIII «Про внесення змін до деяких законів України (щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи)»; Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій».

Розглядаються перспективи та недоліки законодавчої бази забезпечення процесу об'єднання православних в Україні в Єдину помісну церкву на основі Томосу Вселенського патріархату. У статті розкриваються особливості зміни інтенцій держави щодо православного питання в контексті повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Проаналізовані особливості застосування законодавства щодо релігійних організацій у розрізі місто/село як таке, що унеможливлює єдину критеріальну базу визначення членства в релігійних громадах.

Запропоновані політичні й адміністративно-правові механізми виходу із православної юрисдикційної кризи, що склалися станом на 2026 рік; показані адміністративно-бюрократичні причини невирішення поставлених церковних і політичних завдань з об'єднання православних в Україні. Показана специфіка бронювання священства й участь у капеланській діяльності Української православної церкви. Обґрунтовано необхідність розроблення законопроєкту про альтернативну службу на основі релігійних переконань.

Ключові слова: законодавство України про релігійні організації, українське православ'я, Українська православна церква, Православна церква України, бронювання священства, капеланство, Томос, автокефалія.

Korytskyi Yaroslav,
Postgraduate Student at the Department of Culturology,
Theology and Religious Studies,
Faculty of Social Sciences and Humanities,
Dragomanov Ukrainian State University
orcid.org/0009-0006-5404-6487
ya.korytskyi@udu.edu.ua

LEGISLATIVE SUPPORT FOR THE UNIFICATION PROCESS OF ORTHODOXY IN UKRAINE: CURRENT STATE AND CHALLENGES

This article explores the rationale and characteristics of the transformation of Ukraine's religious legislation between 2018 and 2025, aimed at resolving the Ukrainian Orthodox schism. The study analyzes three specific legislative acts: Law № 2662–VIII on changing the names of religious organizations whose governing centers are located in the aggressor state; Law № 4128-d-VIII "On Amendments to Certain Laws of Ukraine (Regarding the Subordination of Religious Organizations and the Procedure for State Registration of Religious Organizations with the Status of a Legal Entity)"; and the Law of Ukraine "On the Protection of the Constitutional Order in the Sphere of Activities of Religious Organizations".

© Корицький Я. Б., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

The paper examines the prospects and shortcomings of the legislative framework designed to facilitate the unification of Orthodox believers in Ukraine into a Single Local Church based on the Tomos of the Ecumenical Patriarch. It highlights shifts in the state's strategic intent regarding the Orthodox issue in the context of Russia's full-scale invasion of Ukraine. Furthermore, the application of religious legislation is analyzed through an urban-rural dichotomy, demonstrating how this divide precludes the establishment of a uniform criteria base for determining membership within religious communities.

The author proposes political and administrative-legal mechanisms to overcome the Orthodox jurisdictional crisis as it stands in 2026. The administrative and bureaucratic reasons behind the failure to accomplish the ecclesiastical and political objectives of unifying Orthodox believers in Ukraine are outlined. The study also details the specificities of mobilization deferment for clergy and the involvement of the Ukrainian Orthodox Church in chaplaincy activities. Finally, the necessity of drafting a legislative bill on alternative service based on religious beliefs is substantiated.

Key words: Ukrainian legislation on religious organizations, Ukrainian Orthodoxy, Ukrainian Orthodox Church, Orthodox Church of Ukraine, clergy deferment, chaplaincy, Tomos, autocephaly.

Постановка проблеми. Кожен історичний період актуалізує ті чи інші проблеми, потребує їх законодавчого врегулювання. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», ухвалений Верховною Радою (далі – ВР) України ще до проголошення незалежності нашої держави в 1991 році, був на загальне визначення одним із найдемократичніших законів у цій царині в Європі. За його допомогою вдалося розв'язати основні проблеми, що дісталися Україні у спадок від тоталітарного радянського режиму, і розвинути релігійне середовище, що максимально задовольнило тогочасні потреби наших громадян. У цьому Законі були мінімізовані вимоги, пов'язані з реєстрацією релігійних організацій, відсутній випробувальний термін для нових для України релігійних течій і конфесій, передбачені швидка та зручна модель реєстрації релігійних організацій і право юридичної особи для них, інше (Бондаренко, Целковський, Кушнірчук, 2023).

Однак із плином часу релігійне середовище змінювалося, поставали нові проблеми, що заважали його розвитку, потребувала вдосконалення модель державно-церковних відносин, що була націлена на партнерство між державою та релігійними організаціями. Потребувала розв'язку й ключова проблема релігійного життя України – урегулювання міжправославних суперечностей, що накопичувалися в нас починаючи ще із середини 80-х років XX століття. Водночас їхньому розв'язку активно протистояли Московська патріархія і російська держава, що постійно намагалися законсервувати ці суперечності, щоби унеможливити відхід православних українців від Московського патріархату, а України – з політичного гравітаційного поля Москви. Тому всі спроби переговорів із росіянами (церквою і державою) завжди закінчувалися фіаско для України та її православних церков. Говорячи церковною мовою, РПЦ завжди ставилася до проблем у православному середовищі України в дусі радикальної акривії.

Нині, особливо в умовах російської агресії проти України, були віднайдені шляхи розв'язання цих проблем в обхід Росії та її церкви. У цьому нам допоміг Вселенський патріархат. Однак справа ця, поки що, не доведена до логічного завершення, хоча від 2018 року було чимало зроблено для законодавчого забезпечення ствердження автокефалії православних в Україні, свободи зміни юрисдикцій православними, зростання взаєморозуміння між православними церквами в Україні тощо. Залишилося головне – об'єднати православних українців в одній церкві. А це потребує нових законів і корекції вже чинних.

Аналіз досліджень та публікацій. У зв'язку з надзвичайною актуальністю цієї тематики нині до неї долучаються як світські, так і церковні дослідники. Серед них варто особливо виділити М. Бабія, В. Бондаренка, М. Княжицького, А. Колодного, Л. Филипович, Г. Целковського, О. Сагана, А. Юраша, Ю. Чорноморця; релігійних публіцистів Д. Горєвого, Т. Деркач, а також конфесійних дослідників митрополитів Євстратія Зорю, Дмитра Рудюка, Климента Вечерю, Олександра Драбинка, Сільвестра Стойчева та багатьох інших (Горєвой, 2021; Балух та ін., 2023; Деркач, 2023). До 2018 року наукова та церковна спільноти вагалися між двома концепціями розвитку міжправосланих відносин в України: частина експертів відштовхувалися від ціннісної парадигми релігійної свободи, де співіснування православних

юрисдикцій відображає поліконфесійність українського релігійного ландшафту, однак більша частина науковців і церковних діячів наполягала на необхідності усунення внутрішньоправославного українського розколу шляхом утворення Єдиної помісної церкви України (Юраш, 2018; Саган, 2024; Чорноморець, 2025). Отримання Томосу й утворення Православної церкви України не вирішило це питання, але масштабувало його політичний складник. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну не тільки поставило ребром питання необхідності об'єднання православних в Україні як відтворення історичної та церковної справедливості, але й вивело на перший план безпековий складник внутрішнього православного розколу та роль у ньому УПЦ як частини РПЦ (Колодний, Филипович, 2025; Чорноморець, 2025). Відповідно, усвідомивши роль релігії у сфері національної безпеки, держава звернулася до посилення адміністративно-правових механізмів урегулювання православного питання в Україні, що було предметом дослідження В. Бондаренка, В. Василенко, Г. Целковського, М. Янауера (Целковський, 2024; Бондаренко, 2025; Василенко, 2025; Янауер, 2025).

Мета статті – довести, що законодавство, яке стосується регулювання релігійного життя, як і кожна інша його галузь, є живою тканиною, що потребує постійного вдосконалення з метою активного впливу на розв'язання проблем релігійного життя. Покращення потребує не лише нормативно-правова база, але й інституції, покликані регулювати відносини між релігійними організаціями, державою і Церквою, між різними рівнями державного механізму тощо. Тут проблема в усі часи, а надто зараз, полягає у своєчасному виявленні вузьких місць у законодавчій базі й у вчасному їх доопрацюванні заради нормального функціонування державовладних структур і релігійного середовища. Основна мета цієї статті полягає в пошуку подолання міжправославних суперечностей в Україні та в об'єднанні православних нашої країни в одну церкву, що мала б автокефальний статус і була б визнана іншими православними церквами-сестрами, що становлять нині глобальну Православну церкву.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на сказане, проаналізуємо весь корпус основних законів, покликаних регулювати міжцерковні та державно-церковні відносини в Україні. Одразу ж зазначимо, що ми не будемо вдаватися до аналізу базового Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», адже в період із 1991 року до 2018 року в нього практично не вносилися зміни. Щоправда, з огляду на бурхливий православно-греко-католицький конфлікт наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття законодавцем була зроблена спроба наголосити на важливості почергових богослужінь, однак ці зміни практично не діяли. Український менталітет не сприймає почергового використання храмів. Цього зовсім не хотіло священство чи, можливо, влада не змогла імплементувати цю законодавчу норму в життя. Одним словом, наслідки від цього нововведення практично дорівнювали нулю.

Дещо пізніше країну потрясли події, пов'язані з діяльністю в Києві й інших містах України так званого «Великого Білого Братства ЮСМАЛОС», під керівництвом Юрія Кривоногова, Марини Цвигун, а згодом ще й Віктора Ковальчука. В активі цієї псевдорелігійної організації було тероризування суспільства пророцтвами своїх очільників, визначення дати Страшного суду, що, на переконання адептів ВББ, випадала на 24 листопада 1993 року, а також захоплення собору Софії Київської та спроб організації масового самогубства тощо. Тоді за організацію заворушень було затримано понад 600 осіб, 25 із яких було заарештовано. Згодом очільників ЮСМАЛОС судили, але за відповідними статтями Карного кодексу України. Як показує практика, поява таких асоціальних або надміру ексцентричних релігійних утворень тісно пов'язана з відповідними настроями в суспільстві (невпевненість, схильність до містифікації, суїцидальні настрої). До цієї групи релігійних проявів можна також віднести «Аум Сінрікьо», «АллатРа», «Благотворче суспільство», «Івани стотисячні» тощо. Точно кажучи, вони не є релігійними течіями в повному розумінні цього слова, тому їхні очільники й підпадають зазвичай під дію карного законодавства.

Справжній бум законотворчості щодо регулювання релігійних процесів відбувався протягом 2018–2025 років. Їх поява була зумовлена суспільним рухом православних в Україні до автокефалії. Ці зміни в релігійному житті країни спричинили потребу законодавчого врегулювання проблем, що водночас виникали

(Янауер, 2024a; Янауер, 2024b). Історично першим із цього пакету законів був ухвалений Закон № 2662–VIII про зміну назви релігійних організацій, керівний центр яких розташований у країні-агресорі, від 20 грудня 2018 року. Суть цього Закону полягає в тому, що громадяни нашої країни, як і громадяни інших країн, мають право точно знати підпорядкованість тієї чи іншої релігійної організації конкретному релігійному центру. Оскільки на той час у нашому суспільстві розгорнулася полеміка щодо змісту назви Української православної церкви, що раніше не цуралася додатка із двох літер (МП), тобто Московського патріархату. Точно кажучи, в офіційній назві цієї церкви не було вказівки на її приналежність до Московського патріархату, а фактично саме ці слова визначали її внутрішню сутність, тобто її проросійську зорієнтованість, на відміну від УПЦ Київського патріархату й УАПЦ, які були національно орієнтованими церквами (Янауер, 2023). УПЦ, як відомо, справді являла собою групу єпархій Московського патріархату на території України, що перебувала на той час у канонічних і організаційних зв'язках з Московським патріархатом.

Отже, законодавець побажав, щоби громадяни України точно знали, парафіянами якої церкви вони є. В умовах війни Росії проти України, що розпочалася з анексії Криму та продовжувалася на Донбасі, це мало колосальне значення. Цей Закон не є дискримінаційним ні в релігійній, ні в етнічній площині. Він спрямований на захист національної безпеки України та протидії агресорові.

Закон визначив три ознаки релігійної підлеглості: якщо у статуті української релігійної організації є згадка про підпорядкованість іноземному центру; за згадкою у статуті іноземного релігійного центру про підпорядкованість йому української релігійної організації; за згадкою у статуті іноземного центру про входження представника української релігійної організації до складу іноземного центру.

«Якщо релігійна організація в Україні має хоча б одну із цих ознак, то вона, відповідно до Закону, мусить змінити свою назву, – пише релігієзнавець Д. Горєвий, – Українська православна церква (МП), яка заявляє про свою духовну єдність із Московським патріархатом, відповідає всім трьом критеріям. Якщо коротко, то по першому пункті – статут УПЦ, розділ І, пункт 5; по другому пункті – статут РПЦ, глава Х; по третьому пункті – статут РПЦ, глава V, пункти 1 та 4» (Горєвий, 2021).

Практика правозастосування цього Закону, як і інших документів, що стосувалися УПЦ, пізніше показала, що апеляція до актів, що належать РПЦ, нічого не дає, а пізніше, як відомо, УПЦ на своєму Соборі у травні 2022 року прибрала зі свого Статуту всі згадки про наявні зв'язки УПЦ з РПЦ, за винятком згадки про Благословенну Грамоту Московського Патріарха Алексія ІІ УПЦ, що визначила канонічний статус цієї церкви як такої, що отримала так звану широку автономію та самостійність у внутрішньому управлінні. Тобто УПЦ отримала такий статус, що не дозволяє віднести цю церкву ні до автономних, ні до автокефальних церков, хоча це і був крок уперед порівняно зі статусом екзархату РПЦ в Україні (Балух та ін., 2023).

Попри те, що Міністерство культури України виконало всю підготовчу роботу до запуску в дію цього Закону (№ 2662–VIII), він так і не запрацював, хоча згодом і був визнаний Конституційним судом України таким, що відповідає Конституції України. Його реалізації завадили повільність у роботі КСУ, заанґажованість 6-го Окружного адміністративного суду України в м. Києві, небажання дотримуватися цього Закону з боку Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (далі – ДЕСС) та місцевих органів влади. УПЦ також відмовилася виконувати вимоги цього Закону, а на фоні помітної еволюції цієї церкви в бік унезалежнення від РПЦ, що зафіксована в документах так званого Феофанівського Собору УПЦ 27 травня 2022 року, його дотримання видається не зовсім доречним, оскільки може загальмувати рух УПЦ з її подальшого відходу від РПЦ.

Наступним законодавчим актом, що помітно вплинув на переходи парафій з УПЦ в ПЦУ, став Закон № 4128-д-VIII «Про внесення змін до деяких законів України (щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи)». Під час його ухвалення у Верховній Раді України тривалий час точилися суперечки навколо цього законопроєкту. Почасти вони були зумовлені політичним

протистоянням у вищому законодавчому органі країни, а почасти – об'єктивними труднощами з розв'язанням цієї непростої проблеми, як у частині реалізації самої зміни юрисдикційної приналежності релігійних організацій, так і в сенсі напрацювання механізму переходу релігійних організацій з однієї в іншу юрисдикцію та їх реєстрації.

Усі питання, що постали в цьому сенсі перед законодавцем, були непростими. Які б питання ми не взяли із цього переліку, вони складно піддавалися вкладанню в жорсткі правові норми. Починаючи із самоідентифікації людини у визначенні своєї віросповідної приналежності; визначеності територіальних меж діяльності релігійних організацій; членства віруючих у релігійних організаціях; форми організації і проведення зборів, що вирішували питання зміни юрисдикції; нотаріального засвідчення ухвалення рішень та іншого. А ще варто врахувати рівень запущеності документального оформлення діяльності церкви, що довгі сім десятиліть радянського періоду вважалася маргінальним явищем, а також традиційну боязнь влади втручатися в релігійні справи, слабкість структур державного апарату, покликаних вирішувати цей складний комплекс питань.

Самоідентифікація людей за віросповідним принципом важко корелюється із цивільними правовими нормами. Цей принцип робить релігійну організацію аморфною і може вести до її розчленування. Саме тому за стабільної кількості віруючих в Україні за час, що минув із 2018 року, значно збільшилася кількість громад віруючих, оскільки колишні православні громади у процесі зміни своєї юрисдикційної приналежності у значній кількості випадків розділилися за ознакою симпатії до ПЦУ та УПЦ. Водночас самі громади стали дрібнішими, у країні практично ніде не утвердилися почергові богослужіння, а майже повсюдно загострилися відносини між прихильниками УПЦ та ПЦУ у зв'язку із силовим захопленням храмів або небажанням звільняти храм своїм одновірцям, які під час з'ясування ставлення до юрисдикційного поділу виявилися в більшості.

Важким для розв'язання та важливим для суті справи виявилося питання визначення меж релігійних громад і членства віруючих у них. Чітке визначення меж території тієї чи іншої громади виявилося надзвичайно важливим у сенсі можливого залучення сторонніх людей до процесу розв'язання суперечок вірних щодо однієї із двох православних церков. До того ж православні громади, як відомо, не мають членства, а це означає, що чітко окреслити релігійну громаду як окрему одиницю дуже непросто у зв'язку з розмитістю критеріїв визначення членів громад. І якщо в сільській місцевості це ще якось можна зробити, особливо коли в селі є одна православна громада, то міські громади віруючих у цьому сенсі слабо піддаються аналізу. Тому, особливо у великих містах, процес розмежування УПЦ і ПЦУ йде повільніше, ніж у сільській місцевості. Тут частіше спостерігаються спроби силового захоплення культових приміщень із залученням сторонніх осіб. Відродження ж членства у православних релігійних громадах потребує значних зусиль та запровадження спеціальної документації за зразком шиматизмів, що збереглися, зокрема, у греко-католицьких громадах в Україні.

Досить слабкою стороною даного Закону є розмите визначення кола ініціаторів проведення зборів з питань зміни юрисдикційної приналежності, а також комплектування складу цих зборів, системи підрахунку голосів, що часто спричиняло і спричиняє нарікання з боку сторони, що програла дану суперечку. Нежиттєздатним виявилося і положення про нотаріальне засвідчення підписів учасників цих зібрань, оскільки це пов'язано із серйозними фінансовими видатками громад віруючих або самих віруючих.

Обидва розглянуті нами закони мали своєрідний підготовчий характер щодо кінцевої мети, що її ставив перед собою законодавець. Кінцевий підсумок цієї роботи підбив Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», ухвалений Верховною Радою України 20 серпня 2024 р. Ґрунтуючись на засадах статті 35 Конституції України та статей 9 та 11 Європейської конвенції з прав людини, що передбачають права на свободу совісті, релігії та об'єднання в релігійні організації, законодавець також передбачив можливість захисту цих прав законом в інтересах національної та громадської безпеки, захисту прав і свобод інших осіб (Про захист конституційного ладу..., 2024).

Ще у преамбулі Закону, поруч із визнанням обов'язку держави по захисту права на свободу

совісті, релігію та об'єднання релігійних організацій, законодавець передбачив також права віруючих на зміну релігії та переконань та зміну підлеглості релігійним центрам. Поруч із цим держава взяла на себе обов'язок захистити релігійне середовище від протиправних посягань з боку будь-яких осіб, релігійних та інших організацій, іноземних держав (Василенко, 2025). Водночас законодавець звернув особливу увагу на Російську православну церкву, що в період агресії Російської Федерації проявила себе як солідарна з агресором сила, що разом з підлеглими їй релігійними організаціями на території України створюють постійну загрозу національній і громадянській безпеці, правам і свободам громадян України.

Передбачаючи можливі претензії інших держав і міжнародних організацій до України щодо законодавчого корегування цих питань, законодавець особливо підкреслив, що основною метою цього Закону є визначення особливостей діяльності іноземних релігійних організацій в Україні. Водночас жодне з положень цього Закону не може тлумачитися як обмеження свободи сповідування релігійних переконань, права на дотримання релігійної практики й ритуальних обрядів. Іноземні релігійні організації можуть вільно здійснювати свою діяльність в Україні, за умови, що їхня діяльність не шкодить національній і громадській безпеці, охороні публічного порядку, здоров'я, моралі, правам і свободам інших осіб (Целковський, 2024).

Закон чітко визначає особливості (критерії) тих релігійних організацій, діяльність яких заборонена в Україні, а саме: релігійна організація розташована в державі, що здійснила або здійснює збройну агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України. У тій чи іншій формі, прямо або опосередковано підтримують збройну агресію проти України. До цієї категорії релігійних організацій законодавець відніс і ті релігійні організації, про ворожу діяльність яких стало відомо пізніше. Законодавець зазначає, що ситуація, пов'язана із забороною тієї чи іншої іноземної релігійної організації, не є незворотною. У разі відмови від антиукраїнської позиції цими релігійними організаціями щодо них вносяться відповідні зміни в цей Закон, їхня ситуація в Україні нормалізується.

Російська православна церква, оскільки вона являє собою продовження політичного режиму країни-агресора та є співучасницею воєнних злочинів і злочинів проти людяності, що вчиняються від імені РФ та ідеології «руського міра», в Україні заборонена. Українські релігійні організації, афілійовані з Російської православною церквою, також припиняються в установленому порядку. Щоб позбутися афілійованості з РПЦ Українській православній церкві досить виконати низку вимог, що висуваються до неї з боку української держави (Саган, 2024). Ці вимоги включають оприлюднення офіційних документів або заяв осіб, уповноважених говорити від імені УПЦ, про вихід УПЦ з усіма її єпархіями, синодальними установами, благочиннями, монастирями, духовними навчальними закладами, братствами, сестринствами, парафіями та місіями зі складу РПЦ, архієреями та кліриками УПЦ, які входять до складу єпископату РПЦ, її Синоду, синодальних установ, комісій міжсоборної присутності, вимогу надіслати заяви про вихід із них і оприлюднити їх; офіційно повідомити помісні православні церкви про вихід УПЦ з РПЦ.

Україна не вимагає від УПЦ відходу від віровчення Православної церкви чи зміни літургійної практики, мови богослужіння, зміни літургійного календаря, а лише виходу із РПЦ, яка є учасницею у війні проти України, приклади подібних вимог на рівні держави відомі в історії. Так було у США, коли ця країна боролася із Британією за власну незалежність і забороняла в себе Англіканську церкву. Подібні заборони свого часу висували уряди Франції, Швейцарії, Австрії, Бельгії, Нідерландів і Данії. Як і перелічені вище держави, Україна має легітимну ціль – недопущення підривної діяльності РПЦ на території України. До того ж підпорядкованість Московському патріархату не є складником вчення православної церкви, а здійснювалася як наслідок політичної та церковної міфотворчості про «триединый народ», «Святую Русь», «русский мир» тощо. Закон не спрямований на заборону в Україні будь-якої чинної релігійної організації, але не допускає підпорядкування українських церков закордонним центрам, що націлено на знищення української держави, культури нашого народу та його ідентичності. Такі зв'язки зі своїми закордонними церквами у країні-агресорі вже розірвали

Старообрядницька церква та Істинно-православна церква.

Про збереження благополучної ситуації зі свободою совісті в Україні свідчить, зокрема, позиція Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, яка неодноразово демонструвала свою підтримку курсу української держави на духовну незалежність нашої країни. Такої ж позиції дотримується і релігійне середовище України загалом. Це підтверджують соціологічні дослідження, проведені авторитетним Центром імені О. Разумкова. 60% опитаних респондентів оцінили відносини між віруючими різних конфесій в Україні як нормальні, лише 4% угледіли в них конфліктність (Якименко та ін., 2025). Міжнародні організації (Pew Reslarch Center) також визначили, що за індексом підтримки державою релігійних свобод Україна є лідеркою не лише серед пострадянських країн, але й серед багатьох західноєвропейських демократій (Pew Research Center, 2025).

Заборона діяльності в Україні іноземних релігійних організацій, центр яких розташований у країні-агресорі, приводить до наслідків, що покликані паралізувати їхню діяльність. До них застосовується Закон України «Про санкції», правочини, пов'язані з використанням майна (оренди, найму, лізингу, інших форм користування чужим майном), строк дії яких не закінчився, припиняються достроково; заборонена в Україні іноземна релігійна організація не може бути власником чи учасником зареєстрованих в Україні юридичних осіб; звужуються і ставляться під контроль держави відносини, зв'язки та комунікації, зокрема й релігійних громад, інших юридичних осіб приватного права з іноземними релігійними організаціями, забороненими в Україні, за винятком випадків, погоджених із державними органами України. Ці й інші подібні рішення щодо релігійних організацій, центр яких розташований у країні-агресорі, ухвалюються суто судовою владою України.

Закон окремо визначає особливості припинення релігійної організації з мотивів пропаганди ідеології «руського міра». Використання релігійних організацій для пропаганди «руського міра» будь-якими засобами та способами забороняється, оскільки це суперечить інтересам національної та громадської безпеки та територіальної цілісності України. Заборона на пропаганду ідей «руського міра» поширюється як безпосередньо на релігійні організації, так і на статутні або інші органи управління, інших осіб, які діють від їхнього імені за завданням чи з дозволу або відповідно до іншого способу погодження, незалежно від форми такого погодження.

Закон набув широкий відгуку не лише в релігійному середовищі України й за кордоном, а також з боку органів державної влади різних рівнів і в науково-експертному середовищі. Варто зауважити, що документ оцінювали не лише фахові юристи, а й релігієзнавці, політологи, міжнародники та державні управлінці (Летнянчин, Суховецький, 2025).

Ці й інші описані тут закони та підзаконні акти мають різну якість і можливість щодо їх правозастосування. Природно, як і всі закони, вони різною мірою подобаються об'єктам, на організацію життєдіяльності яких вони скеровані. У даному разі йдеться про дві українські православні церкви – ПЦУ й УПЦ. Оскільки ПЦУ отримала автокефалію, то вона деякою мірою фаворизується державою і переважною частиною нашого суспільства. УПЦ частіше стає об'єктом критичного ставлення з боку влади та більш прискіпливого застосування до неї законів. Така різниця породжує образи в середовищі УПЦ у зв'язку з нерівним ставленням до обох церков. Це заважає їх зближенню і об'єднанню, а також завдає Україні відчутних іміджевих збитків на міжнародній арені.

На завершення статті зупинимося на кількох характерних прикладах нерівного ставлення держави й суспільства до двох православних церков.

Останнім часом нерівність між ними помічається і там, де її важко не помітити. В Україні, як відомо, від кінця 1996 року функціонує Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (далі – ВРЦіРО), до складу якої входять найбільші та найавторитетніші церкви та релігійні організації. Прийнято вважати, що ці релігійні організації об'єднують у своїх рядах приблизно 85% усіх релігійних громад, що діють в Україні. ВРЦіРО досить часто зустрічається з вищими очільниками держави, опікується адвокацією України в міжнародних релігійних організаціях і на міжнародній арені загалом. Однак останнім часом в її роботі не бере участі Українська

православна церква, оскільки її перестали запрошувати до роботи у ВРЦіРО. Така постановка питання вже сама собою є своєрідною ілюстрацією нерівного ставлення держави до церков і релігійних організацій, що діють на її території. Таким способом наша країна ніби підтверджує справедливість звинувачень у фаворитизуванні ПЦУ та негативному ставленні до УПЦ. Такий підхід сам собою породжує викривлені оцінки державної політики України в галузі свободи совісті та релігійного життя. До того ж УПЦ була та залишається найбільшою релігійною організацією в Україні.

На наше переконання, саме таке ставлення держави до УПЦ й породжує негативістське ставлення цієї церкви до законодавчої бази, покликаної регулювати релігійне життя в Україні, і, передусім, подолати суперечності, що зберігаються між УПЦ та ПЦУ. А якщо ще взяти до уваги вияви правового нігілізму, характерні для релігійного середовища, багаторічну застарілість міжправославного конфлікту в Україні, слабкість судової виконавчої служби й інше, тоді й стає зрозуміла мала ефективність застосування законодавчої бази для розв'язання проблем у православному середовищі та розриву зв'язків УПЦ з Російською православною церквою, як того вимагає український Закон.

Нині взагалі значна частина експертного середовища країни вважає, що в Україні має бути змінена сама парадигма підходу до двох наших православних церков. Ми повинні намагатися не приєднати УПЦ до ПЦУ, а допомогти об'єднатися цим двом церквам на рівноправній основі. Саме такий підхід, на наше переконання, здатен забезпечити об'єднання цих двох церков з метою утворення в Україні єдиної помісної Православної церкви. У результаті це дало б можливість завершити сорокарічне протистояння між православними українцями, одні з яких симпатизують автокефалії православ'я в Україні, а другі – воліють залишатися в молитовній і організаційній єдності з Московським патріархатом. Вирішити питання єдності православних в Україні, на наше переконання, можна лише на основі визнання рівності між двома православними церквами, отже, варто було б відновити присутність УПЦ в публічному просторі країни.

Це ж саме стосується і залучення священства УПЦ до проходження капеланської служби у війську у воєнний час. До того ж у ЗСУ нині є значна кількість незаповнених капеланських посад. Водночас частину священників УПЦ ТЦК забирають до армії, де ті зі зброєю в руках, порушуючи клятву священника, мусять воювати на різних посадах. Природно, що ця проблема виникла не сьогодні. У перший період активної фази російсько-української війни священство УПЦ було позбавлене можливості нести капеланську службу, оскільки в їхньому середовищі досить поширеним було явище колабораціонізму та проповіді міфологем, пов'язаних з ідеологією «руського міра». Однак відтоді в цій церкві багато що змінилося, частина священства УПЦ отримала тюремні терміни за протиправні дії, частина покинула Україну й переїхала в Росію, хтось потрапив під дію санкцій РНБО України тощо. Зміни, що відбулися в УПЦ за період війни, як нам видається, дають право поставити питання про створення спеціального органу при ДЕСС, що проводив би своєрідне екзаменування священників УПЦ на предмет їх залучення до капеланського служіння в ЗСУ. Це дало б можливість продемонструвати обом церквам рівне ставлення держави до них, а не надання ПЦУ апріорі переваг перед УПЦ. Адже практика переконує – держава та суспільство в Україні не мають перебувати під магією церковних юрисдикцій, оскільки морально-етичні, політичні, патріотичні й інші характеристики священства в обох церквах є практично однаковими (Бондаренко, 2023).

Поруч із практикою запровадження капеланства для ПЦУ й УПЦ в ЗСУ стоїть і питання бронювання священнослужителів призовного віку. Початок цій роботі поклало ухвалення змін до постанов Кабінету Міністрів України № 76 та № 1498, що дозволили релігійним організаціям, визнаним критично важливими, бронювати персонал на період мобілізації та на воєнний час. Реально процес бронювання священнослужителів розпочався 18 листопада 2025 року, коли за дорученням Уряду України ДЕСС опрацювала технічний бік справи, підготувавши відповідні роз'яснення, порядок подання документів тощо.

Однак сама логіка появи цього значного за обсягом корпусу документів не до кінця зрозуміла. Логічно було б спочатку ухвалити закон про альтернативну (невійськову) службу, що

відповідав би вимогам воєнного часу. Його застосування дало б можливість з більшою віддачею використати деякі категорії священнослужителів на суспільно корисних роботах, у шпиталях, на допоміжних роботах в армії. Хоча натепер заброньовано не більше 6–7 тисяч священнослужителів, задіювання для корисних робіт як до альтернативної служби навіть такої кількості священнослужителів було б суттєвою допомогою країні, що потерпає у воєнний час від дефіциту робочої сили. А з погляду моралі це було б корисним для інституту Церкви, оскільки альтернативна служба для священнослужителів, а не їх бронювання, більшою мірою відповідала б тезі про те, що Церква завжди була і є з народом. Природно, що право на бронювання священства має однаковою мірою застосовуватися до всіх конфесій, до УПЦ також. Винятком мають бути лише ті випадки, коли її представники у священному сані відмовляються дотримуватись законів України та підзаконних актів, що регулюють їхню життєдіяльність та життя їхньої церкви.

Висновки. Законодавство, спрямоване на регулювання тих чи інших сторін життя релігійних організацій в Україні, не має дискримінувати жодної з релігійних організацій, за винятком тих, керівний центр яких розташований у країні-агресорі, а самі вони є приспішниками армії агресора або завдають шкоди Україні якимось іншим способом. Корпус цих законів повинен враховувати зміни, що відбуваються в релігійному середовищі країни, та базуватися на усвідомленні рівного ставлення держави до всіх релігійних конфесій, що діють на її території. Що ж до православних церков – ПЦУ й УПЦ, варто пам'ятати, що їх поєднання в одній церкві ніколи не відбудеться шляхом приєднання однієї до одної. Усі суб'єкти процесу замирення міжправославних суперечностей в Україні мають напрацювати модель об'єднання цих двох церков у межах церковно-канонічного поля так, щоб запропонована модель об'єднання влаштовувала обидві сторони, українську державу та глобальне православ'я, яке в кінцевому підсумку визнало б єдину помісну Православну церков України, що постане на вже діючому Томосі Вселенського патріархату про дарування православним українцям автокефалії.

Список використаних джерел:

Pew Research Center. (2025, June 9). Religious composition by country, 2010–2020. URL: https://www.pewresearch.org/religion/feature/religious-composition-by-country-2010-2020/

Балух В. О., Коцур В. Н., Шкрібляк М. В. (2023). Релігійний чинник соціокультурних розколів в українській історії : монографія. Київ : ВД «Адеф-Україна».

Бондаренко В. Д., Целковський Г. А., Кушнірчук В. А. (2023). Православ'я в Україні: динаміка трансформаційних змін, їх чинники та результати. *Культурологічний альманах*, (4), 3–11. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.1

Бондаренко В. Держава і суспільство в Україні під магією церковних юрисдикцій. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, 56 (11–12), 117–122. https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.56(11-12)-16

Василенко В. С. (2025). Обмеження релігійної свободи під час російсько-української війни: трансформація ціннісних підстав. *Культурологічний альманах*, (2), 471–478. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.57

Горєвий Д. (2021). Перейменування УПЦ (МП). Чому закон України досі не працює? Радіо Свобода. 30 березня. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/tserkva-moskovskoho-patriarkhatu-pereymenuvannia/31175863.html

Деркач Т. (2023, 23 січня). Як держава заборонятиме УПЦ МП: розбір законопроєкту. LB.ua. URL: https://lb.ua/news/2023/01/23/543372_yak_derzhava_zaboronyatime_upts_mp.html

Колодний А., Филипович Л. (2025). Війна та її наслідки для релігійного багатоманіття України. *Філософська думка,* (3), 135–148. https://doi.org/10.15407/fd2025.03.135

Княжицький М. (2024, 14 березня). За крок до заборони діяльності РПЦ. Європейська Солідарність. URL: https://eurosolidarity.org/2024/03/14/mykola-knyazhyczkyj-za-krok-do-zaborony-diyalnosti-rpcz/

Некреча К. (2023, 5 квітня). Митрополит Драбинко про ситуацію довкола УПЦ (МП): «Немає гонінь. Є виконання державою своїх функцій». Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/drabynko-upts-mp-kyrylo-onufriy-lavry/32351077.html

Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій: Закон України від 20.08.2024 р. Відомості Верховної Ради України, 2024, № 49, ст. 290. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20

Саган О. (2024). Сучасне православ'я в Україні: «розмосковлення» історії та перспективи розвитку. Київ : Крила.

Суховецький О., Летнянчин Л. (2025). Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій»: конституційно-правовий, адміністративно-судовий, процесуальний та богословський аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 203–209. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.29

Целковський Г. А. (2024). Міжнародний аспект правового регулювання підпорядкування Української православної церкви. *Культурологічний альманах*, (3), 370–377. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.3.44

Чорноморець Ю. (2025, 7 листопада). Канонічний вимір процесу об'єднання українського православ'я і чому УПЦ проти унезалежнення від РПЦ. Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/kanonichnij-vimir-procesu-obyednannya-ukrayinskogo-pravoslavya-i-chomu-upc-proti-unezalezhnennya-vid-rpc_n160051

Юраш А. (2018, 22 грудня). Проросійська політика керівництва УПЦ МП привела цю церкву до глобальної катастрофи. Главком. URL: https://glavcom.ua/interviews/andriy-yurash-prorosiyska-politika-kerivnictva-upc-mp-privela-cyu-cerkvu-do-globalnoji-katastrofi-555469.html

Якименко Ю., Биченко А., Міщенко М. (2025). Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні – 2025 (Інформаційні матеріали) [PDF-файл]. Центр Разумкова. 2025

Янауер М. (2023). Проблема юридичної назви Української православної церкви (Московського патріархату). *Культурологічний альманах*, 3, 47–54. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.6

Янауер М. (2024a). Актуальні виклики у законодавчому регулюванні державно-конфесійних відносин в Україні. *Культурологічний альманах*, 3, 55–64. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.3.7

Янауер М. (2024b). Оптимізація державно-конфесійних відносин в Україні: історичні трансформації та актуальні проблеми. *Культурологічний альманах,* 4, 109–117. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.13

References:

Pew Research Center. (2025, June 9). Religious composition by country, 2010–2020. Retrieved from: https://www.pewresearch.org/religion/feature/religious-composition-by-country-2010-2020/ [in English].

Balukh, V. O., Kotsur, V. N., & Shkribliak, M. V. (2023). Relihiinyi chynnyk sotsiokulturnykh rozkoliv v ukrainskii istorii: monohrafiia [The religious factor of socio-cultural schisms in Ukrainian history: a monograph]. Kyiv. VD "Adef-Ukraina" [in Ukrainian].

Bondarenko, V. D., Tselkovskyi, H. A., Kushnirchuk, V. A. (2023). Pravoslav'ia v Ukraini: dynamika transformatsiinykh zmin, yikh chynnyky ta rezultaty [Orthodoxy in Ukraine: the dynamics of transformational changes, their factors and results]. *Kulturolohichnyi almanakh*, (4), 3–11. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.1 [in Ukrainian].

Bondarenko, V. Derzhava i suspilstvo v Ukraini pid mahiieiu tserkovnykh yurysdyktsii [State and society in Ukraine under the magic of church jurisdictions]. *Osvitnii dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, 56 (11–12), 117–122. https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.56(11-12)-16 [in Ukrainian].

Vasylenko, V. S. (2025). Obmezhennia relihiinoi svobody pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny: transformatsiia tsinnisnykh pidstav [Restriction of religious freedom during the Russian-Ukrainian war: transformation of value foundations]. *Kulturolohichnyi almanakh*, (2), 471–478. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.57 [in Ukrainian].

Horievyi, D. (2021). Pereimenuvannia UPTs (MP). Chomu zakon Ukrainy dosi ne pratsiuie? [Renaming of the UOC (MP). Why is the law of Ukraine still not working?]. Radio Svoboda. 30 bereznia. Retrieved from: https://www.radiosvoboda.org/a/tserkva-moskovskoho-patriarkhatu-pereymenuvannia/31175863.html [in Ukrainian].

Derkach, T. (2023). Yak derzhava zaboroniatyme UPTs MP: rozbir zakonoproiektu [How the state will ban the UOC MP: an analysis of the draft law]. LB.ua. Retrieved from: https://lb.ua/news/2023/01/23/543372_yak_derzhava_zaboronyatime_upts_mp.html [in Ukrainian].

Kolodnyi, A., & Fylypovych, L. (2025). Viina ta yii naslidky dlia relihiinoho bahatomanittia Ukrainy [The war and its consequences for the religious diversity of Ukraine]. *Filosofska dumka,* (3), 135–148. https://doi.org/10.15407/fd2025.03.135 [in Ukrainian].

Kniazhytskyi, M. (2024). Za krok do zaborony diialnosti rpts [A step away from banning the activities of the ROC]. *Yevropeiska Solidarnist.* Retrieved from: https://eurosolidarity.org/2024/03/14/mykola-knyazhyczkyj-za-krok-do-zaborony-diyalnosti-rpcz/ [in Ukrainian].

Nekrecha, K. (2023). Mytropolyt Drabynko pro sytuatsiiu dovkola UPTs (MP): "Nemaie honin. Ye vykonannia derzhavoiu svoikh funktsii" [Metropolitan Drabynko on the situation around the UOC (MP): "There is no persecution. The state is fulfilling its functions"]. Radio Svoboda. Retrieved from: https://www.radiosvoboda.org/a/drabynko-upts-mp-kyrylo-onufriy-lavry/32351077.html [in Ukrainian].

Pro zakhyst konstytutsiinoho ladu u sferi diialnosti relihiinykh orhanizatsii: Zakon Ukrainy vid 20.08.2024 [On the protection of the constitutional order in the sphere of activities of religious organizations: Law of Ukraine of 20.08.2024].

Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2024, 49, st. 290. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20 [in Ukrainian].

Sahan, O. (2024). Suchasne pravoslav'ia v Ukraini: "rozmoskovlennia" istorii ta perspektyvy rozvytku [Modern Orthodoxy in Ukraine: "de-Muscovization" of history and prospects for development]. Kyiv : Kryla [in Ukrainian].

Sukhovetskyi, O., & Letnianchyn, L. (2025). Zakon Ukrainy "Pro zakhyst konstytutsiinoho ladu u sferi diialnosti relihiinykh orhanizatsii": konstytutsiino-pravovyi, administratyvno-sudovyi, protsesualnyi ta bohoslovskyi aspekty [Law of Ukraine "On the protection of the constitutional order in the sphere of activities of religious organizations": constitutional-legal, administrative-judicial, procedural, and theological aspects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu,* 203–209. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.29 [in Ukrainian].

Tselkovskyi, H. A. (2024). Mizhnarodnyi aspekt pravovoho rehuliuvannia pidporiadkuvannia Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy [International aspect of the legal regulation of the subordination of the Ukrainian Orthodox Church]. *Kulturolohichnyi almanakh*, (3), 370–377. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.3.44 [in Ukrainian].

Chornomorets, Yu. (2025). Kanonichnyi vymir protsesu ob'iednannia ukrainskoho pravoslav'ia i chomu UPTs proty uNezalezhnennia vid RPTs [The canonical dimension of the process of unifying Ukrainian Orthodoxy and why the UOC is against independence from the ROC]. Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. Retrieved from: https://risu.ua/kanonichnij-vimir-procesu-obyednannya-ukrayinskogo-pravoslavya-i-chomu-upc-proti-unezalezhnennya-vid-rpc_n160051 [in Ukrainian].

Yurash, A. (2018). Prorosiiska polityka kerivnytstva UPTs MP pryvela tsiu tserkvu do hlobalnoi katastrofy [The pro-Russian policy of the leadership of the UOC MP led this church to a global catastrophe]. Hlavkom. Retrieved from: https://glavcom.ua/interviews/andriy-yurash-prorosiyska-politika-kerivnictva-upc-mp-privela-cyu-cerkvu-do-globalnoji-katastrofi-555469.html [in Ukrainian].

Yakymenko, Yu., Bychenko, A., & Mishchenko, M. (2025). Ukrainske suspilstvo, derzhava i tserkva pid chas viiny. Tserkovno-relihiina sytuatsiia v Ukraini – 2025 [Ukrainian society, state and church during the war. Church and religious situation in Ukraine – 2025] (Informatsiini materialy). Tsentr Razumkova. [in Ukrainian].

Yanauer, M. (2023). Problema yurydychnoi nazvy Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy (Moskovskoho patriarkhatu) [The problem of the legal name of the Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate)]. *Kulturolohichnyi almanakh*, 3, 47–54. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.6 [in Ukrainian].

Yanauer, M. (2024a). Aktualni vyklyky u zakonodavchomu rehuliuvanni derzhavno-konfesiinykh vidnosyn v Ukraini [Current challenges in the legislative regulation of state-confessional relations in Ukraine]. *Kulturolohichnyi almanakh*, 3, 55–64. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.3.7 [in Ukrainian].

Yanauer, M. (2024b). Optymizatsiia derzhavno-konfesiinykh vidnosyn v Ukraini: istorychni transformatsii ta aktualni problemy [Optimization of state-confessional relations in Ukraine: historical transformations and current problems]. *Kulturolohichnyi almanakh,* 4, 109–117. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.13 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.10.2026